

DİLİMİZ MİLLİ VARLIĞIMIZIN AYNASIDIR

I Beynəlxalq Türkoloji Qurultaydan 80 il keçdi

Hər bir xalqın həyatında müəyyən tarixi hadisə o xalqın gələcək ictimai-siyasi inkişafında mühüm rol oynamaqla xüsusi mərhələ kimi qiymətləndirilir. Bu kimi hadisələr həm Azərbaycan xalqının, həm də türk xalqlarının tarixində heç də az deyildir. Bu mənada I Beynəlxalq Türkoloji Qurultay bütün türk dünyası üçün mühüm rol oynamış, türkologiyanın intibah dövrü kimi tarixin yaddaşına həkk olunmuşdur. Bu qurultayın müzakirə etdiyi problemlər indi də öz aktuallığını itirməmiş, türk xalqlarının milli-mənəvi, mədəni, iqtisadi-siyasi, elmi və s. sahələrində yeni mahiyyət kəsb etmişdir. Bu qurultayın keçirilməsi yalnız türkoloqların maraq dairəsində deyil, dövlət adamlarının, cəmiyyətin bütün üzvlərinin, hazırda mövcud olan türk dövlətlərinin mənafeyinə uyğundur. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin I Beynəlxalq Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyi ilə əlaqədar 9 noyabr 2005-ci ildə imzaladığı sərəncamı türk dünyasının birliyini dəyərləndirənlər böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladılar. Ölkə prezidentinin imzaladığı tarixi sənəddə qurultayın əhəmiyyəti, dəyəri, tarixi rolu, incəlikləri çox dəqiq qeyd olunmuşdur.

I Beynəlxalq Türkoloji Qurultayı türkdilli xalqların tarix və etnoqrafiyasının, dil və ədəbiyyatının aktual problemlərinin həllində mühüm rol oynamış, bu xalqların mədəni inkişafında yeni bir mərhələnin təməlini qoymuşdur. Qurultayda müzakirə olunan məsələlər sırasında türk dillərinin əlifba, orfoqrafiya və terminologiyası xüsusi yer tutmuş, hər şeydən əvvəl latın qrafikalı əlifbaya keçmək başlıca məqsəd olmuşdur.

Şərqdə ilk respublika quran Azərbaycanda İnkilab Komitəsi 12 may 1920-ci ildə təhsil ana dilində olan yeni tipli məktəblərin yaradılmasına qərar verdi. Bu hadisədən sonra həmin təhsil müəssisələrində işləmək üçün respublikanın görkəmli alimləri, ziyalıları, eyni zamanda dünyanın tanınmış alimləri yenicə yaradılmış universitetdə işləməyə dəvət olundular.

Qoca Şərqi qapısı Azərbaycanda latın əlifbası yaratmaq üçün 1921-ci ildə Xalq Komissarları Komitəsi yaradıldı. Bu komitə yeni əlifbanın

layihəsini hazırladı və həmin əlifba layihəsi 1922-ci ildə elan edildi. O dövr mətbuatında bu əlifbanın əhəmiyyətindən, böyük hadisə və gözəl təşəbbüs olmasından geniş bəhs edilirdi. Yeni əlifba Komitəsinin orqanı olan «Yeni yol» qəzeti 1922-ci il sentyabr ayının 23-dən etibarən latın əlifbası ilə çap olunurdu.

Şərq və Qərbin qarşısında mədəniyyət bayrağı qaldıran bir məmləkət strateji mövqeyinə və tarixi ənənələrinə sadıq qalaraq mütərəqqi fikirləri ilə türk, eləcə də digər xalqlar arasında qabaqcıl dövlət kimi tanınmışdı. O dövrdə Azərbaycan xalqı mütərəqqi fikirlərə can atan ümumitürk və beynəlmiləl ideyaları özündə yaşadan bir xalq kimi tanınırdı. Çünki I Türkoloji Qurultaya qədər Azərbaycanda savadsızlığı ləğv etmək üçün 1925-ci il may ayının 25-də Bakıda keçirilən Azərbaycan Müəllimlərinin I Qurultayında məktəblərdə yeni əlifbaya keçmək haqqında məsələ müzakirə olunmuş, 1925-1926-cı tədris ilində ibtidai siniflərdə dərslər yeni əlifba əsasında keçilməyə başlanmışdı. Deməli, I Beynəlxalq Türkoloji Qurultayın 80 il öncə Bakı şəhərində keçirilməsi deyilənlərin məntiqi sübutudur, tarixi bir zərurətin nəticəsidir.

1926-cı il fevral ayının 26-dan mart ayının 6-na kimi keçirilən və Türkologiyanın intibah dövrü kimi tarixə daxil olan qurultay türk xalqlarının tarixində ictimai-siyasi əhəmiyyət daşıyan mühüm rol oynamışdır.

Şərqdə mədəni inqilabın beşiyi kimi tanınan Azərbaycan o dövrdə inkişaf səviyyəsinə görə türk dövlətləri içərisində öndə gedən dövlətlərdən idi. Qurultayda SSRİ-dən və xarici ölkələrdən 131 nəfər nümayəndə iştirak edirdi. Səmədağa Ağamalioğlunun sədrlik etdiyi ilk iclasda 20 nəfər rəyasət heyətinə, 6 nəfər isə fəxri Rəyasət Heyətinə seçilmişdir. Qurultayda türkologiyanın gələcək inkişaf yolları, türk dilləri əlifbası, orfoqrafiya və texnologiyası, tədrisi, metodikası və s. kimi mühüm məsələlər müzakirə olunmuşdur.

Bunlardan bir neçəsini qeyd etmək yerinə düşər. Birincisi, qədim tarixə malik olan türk xalqlarının qurultaya qədər olan elmi-nəzəri məsələlərə marağını artırdı, ikincisi, qurultayda keçmiş Sovetlər Birliyində, Kiçik və Orta Asiyada

bütövlükdə dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan türk xalqlarını tanıtdı, onların qayğı və problemlərini, ehtiyac və tələblərini üzə çıxardı, üçüncüsü, bu qurultay Avropa və digər ölkələrin alimləri ilə yanaşı türk xalqlarının içərisindən çıxan türk tədqiqatçılarından da məşğul olması üçün şərait yaratdı. B.Çobanzadə bu məsələyə dair belə bir fikir irəli sürmüşdü: «İlk dəfə türk alim, müəllim və maarifçisi Avropa və rus alimləri ilə birlikdə əməli, nəzəri məsələlərin müzakirə və münaqişəsində iştirak edəcəkdir. Bu da onu göstərir ki, türkoloqların məhz türk xalqlarından olması məsələsi də müsbət addım kimi qiymətləndirilməlidir».

Qurultayda latın qrafikalı əlifbanın qəbul olunmasının təşəbbüskarı və tədqiqatçılarından biri də S.Ağamalıoğlu olmuşdur. O, əlində əsa Azərbaycanı və keçmiş Sovetlər Birliyini gəzərək özünün alovlu nitqi ilə xalqı elmə, maarif və mədəni inqilaba çağırırdı. O qeyd edirdi ki, Azərbaycanda mədəni inqilaba keçməkdə ərəb əlifbası mane olur. O, yeni əlifbaya güclü bir silah kimi baxır və deyirdi ki, bu əlifbanın gücü ilə savadsızlarımızı elm dünyasının işığına çıxarmalıyıq.

Müzakirəsi üç gün davam edən yeni əlifbanın qəbul edilməsi zamanı iki fikir irəli sürülmüşdü. Birinci fikir tərəfdarları, yəni ziyalılara ərəb əlifbasında islahat aparıb onun saxlanması fikrini irəli sürürdülər. Digər qrup ziyalılar isə Avropa sistemli yeni əlifba yaratmaq fikrini müdafiə edirdilər. Birinci fikrin nümayəndələri belə güman edirdilər ki, guya Azərbaycan yazısında ərəb əlifbasından imtina edilərsə, Azərbaycan on illərlə geri düşər, klassik Azərbaycan ədəbiyyatı unudular. Eyni zamanda onlar qeyd etdilər ki, guya əlifbanı başqası ilə əvəz etmək üçün respublikamızda kifayət qədər mütəxəssis və elmi ocaqlar yoxdur. İslahat tərəfdarları eyni zamanda öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün islam birliyinin dağılması fikrini də əsas gətirirdilər.

İkinci fikrin tərəfdarları isə həm ziyalılar, həm də bütün ictimaiyyət yeni əlifbaya keçmək fikrini müdafiə edib aşağıdakı qətnaməni qəbul etdilər:

«Yeni (latın) əlifbanın, ərəb əlifbası və islah edilmiş ərəb əlifbası üzərindəki üstünlüyü, texniki asanlıq və habelə ərəb əlifbasına nisbətən yeni əlifbanın mədəni-tarixi cəhətdən və tərəqqi etibarını ilə son dərəcə böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq qurultay bütün türk, tatar xalqlarına, habelə başqa xalqlara, bu islahatı öz aralarında aparmaq üçün

Azərbaycanın və digər ölkələrin təcrübə və metodunu öyrənməyi tövsiyə edir».

Beləliklə, 1922-ci il sentyabr ayının 23-dən Azərbaycanda latın əlifbası ilə nəşrə başlayan «Yeni yol» qəzetinin mədəni quruculuqdakı xüsusi rolu başqa türk xalqları üçün də nümunə oldu.

I Türkoloji Qurultayda qərara alındı ki, türk xalqları da savadsızlığı aradan qaldırmaq üçün latın əlifbasından istifadə etsin, iki il sonra II Türkoloji Qurultay Səmərqənd şəhərində çağırılsın, lakin o dövrün siyasi rejimi buna mane oldu, məqsəd ondan ibarət idi ki, türk xalqlarının yazılı abidələrinə qarşı qısqanclıq hissi getdikcə güclənirdi.

I Türkoloji Qurultaydan keçən 80 il ərzində dilimizə, milli varlığımıza qarşı edilən təcavüzlərə qarşı mübarizə aparmaqla «Dilimiz milli varlığımızın aynasıdır» kəlamını unutmamalıyıq.

80 illik yubileyin keçirilməsi haqqında sərəncam dünya şöhrətli siyasətçi Heydər Əliyev kursunun layiqli davamçısı olan prezidentimiz İlham Əliyevin ana dilimizin inkişaf etdirilməsinə sonsuz məhəbbətinin, müntəzəm qayğısının nəticəsidir.

I Beynəlxalq Qurultayın əvəzsiz xidməti bir də onda idi ki, bu tarixi toplumda türk xalqlarının milli-mənəvi dəyərləri global şəkildə türk dünyasına çatdırıldı. Tarixi kökləri bəşər cəmiyyətinin yarandığı dövrə təsadüf edən ulu türk babalarımız Avrasiya adlı geniş əlverişli ərazidə özlərinin tarixini, maddi mədəniyyətini yaratdıqlarını ədəbi ictimaiyyətə tanıtdırdılar. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bu barədə söylədiyi kəlamı xatırlamaq yerinə düşər: «Türkdilli xalqlar qədim, çoxəsrlik tarix boyu Avrasiya qitəsinin böyük hissəsində yaşayaraq dünya və bəşər mədəniyyətinə böyük töhvələr vermiş, onu zənginləşdirmişlər. Tarix boyu türkdilli xalqların həyatı cürbəcür müharibələrlə, döyüşlərlə, təcavüzlərlə rastlaşmışdır. Ancaq xalqların dərin kökləri, bir-birinə mənəvi bağlılığı onları bütün bu mərhələlərdən, imtahanlardan, sınaqlardan çıxarmışdır. Biz öz tarixi köklərimizlə, mənəvi dəyərlərimizlə fəxr edə bilərik».

Həmin yubileyin keçirilməsi türk xalqlarının əlifba probleminə, orfoqrafiya və orfoepiya, türk dilləri arasındakı yaxınlığa və türk dillərinin təsnifinə, ümumetnoqrafiya və s. türk xalqlarının problemlərinin həllinə dala geniş imkanlar yaradacaq.

*Aida SALAHOVA,
filologiya elmləri namizədi*